

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

Recensioner av doktorsavhandlingar

Margareta Östman: *Les précepteurs muets. Etude sur l'utilité morale du roman en France 1699–1742*. Institut d'Études Romanes de l'Université de Stockholm. Motala 1981.

Som framgår av titeln, har Margareta Östman valt ett mycket speciellt moraliskt/didaktiskt perspektiv i sin studie över tidig fransk 1700-talsroman. Med hjälp av ett stort antal artiklar, recensioner och poetiker görs här först ett försök att beskriva de regler som, enligt samtidens kritik, från just sedelärande utgångspunkt borde styra romankonsten. Sedan undersöks, via ett studium av 20 romaner, i vilken utsträckning dessa regler verkligen åtföljs. Vi får också en presentation av några i sammanhanget viktiga nyckelbegrepp i den klassicistiska estetiken. Tre stora kapitel ägnas åt bl. a. person- och kärleksskildringarna, hela tiden med didaktiken som riktmärke. Slutsatsen blir, att reglerna i stort åtföljs – men också att det verkliga budskap romanerna för ut långt ifrån alltid respekterar den officiella moralens krav.

Mitt korta referat antyder att avhandlingens undertitel är något missvisande. Vill man skriva om litteraturens »moraliska nytta», måste man ta hänsyn till propagandans verkliga effekt på läsarna, vilket i sin tur bl. a. förutsätter mycket god kunskap om publiken och dess reaktioner. MÖ har inte gjort någon sådan undersökning. Och det är inte så konstigt: ty detta är en omöjlig uppgift vad gäller Frankrike under 1700-talets första hälft. Dokument saknas helt enkelt, och det är alltså uteslutet att man skulle kunna arbeta som exempelvis Ian Watt gjorde när han skrev om *The Rise of the Novel* i England. MÖ kan alltså inte kritiseras för någon form av underlåtenhetsynd. Men hon kunde ha formulerat en mer adekvat titel, detta också från en annan utgångspunkt: man får ju ett intryck av att hon vill dra slutsatser om romanen i allmänhet. Och med tanke på hennes urvalsmetod – som här av utrymmesskäl ej kan redovisas – har hon inte rätt att generalisera: hon måste begränsa sina omdömen till de studerade romanerna. Det är nog också så MÖ har tänkt. Men undertiteln lurar oss alltså. En formulering som »étude sur le concept d'utilité morale et son application dans quelques romans français» hade bättre svarat mot avhandlingens verkliga innehåll.

Om man accepterar MÖ:s utgångspunkter – ämnesval, textval, periodisering, metoder i stort – kan man konstatera att hon skrivit en solid avhandling, där ett mycket omfattande material ges en på många punkter genomtänkt belysning. Förf. har alltså genom 20 romaner följt ett antal temata, motiv och tekniker av stor betydelse i den moderna romanens tidiga historia. Akribin är imponerande god. Några detaljmärkningar skulle kunna riktas mot bibliografin, som bitvis är onödigt inkonsekvent. MÖ skriver klart, undviker jargong, och är mycket nyanserad, ibland kanske alltför nyanserad (försiktig); på några punkter hade det varit värdefullt med bättre definierade nyc-

kelord och en enhetligare begreppsapparat. Citat och resuméer behandlas på ett i stort sett tillfredsställande sätt. MÖ undviker alltför summariska eller elliptiska resonemang och är ytterst systematisk. Framställningen är väl disponerad, goda sammanfattningar underlättar läsningen. Över huvud taget gör avhandlingen på sådana här punkter ett mycket gott intryck. Resultaten förefaller också övertygande; men de är föga överraskande, bekräftar helt enkelt mycket av det vi redan vet. Det bästa avsnittet presenterar på ett pedagogiskt föredömligt sätt några viktiga klassicistiska begrepp och deras inbördes relationer: där finns mycket att lära för en svensk läsare. MÖ är vidare, det måste understrykas, sympatiskt blygsam: hon vet att hon inte är någon pionjär. Icke desto mindre har hon på en viktig punkt förverkligat sitt mål: analysen av några hittills sällan uppmärksammade romaner har kompletterat vår kunskap om den tidiga franska 1700-talslitteraturen.

Man skulle kunna, såväl teoretiskt som metodologiskt, ifrågasätta MÖ:s uppläggning. Några exempel. Ämnet är egentligen för stort för en ny avhandling: man skriver svårigen riktigt bra på 160 sidor om 200 teoretiska texter, 20 romaner och drygt 40 år. Den ytlighet som bitvis utmärker texten är alltså nästan nödvändig. Avhandlingen karaktäriseras vidare av ett märkligt nog fullt medvetet cirkelresonemang: med hjälp av vissa icke-fiktiva texter formuleras vissa regler och väljs vissa romaner – och sedan används de valda romanerna för att belysa reglerna. Detta gör att materialet i många stycken blir självbekräftande, och MÖ:s metod kan, ur denna synvinkel, sägas vara tautologisk och emellanåt rent deskriptiv: det är avslöjande att hennes »Conclusion» egentligen inte är en slutsats utan i själva verket en resumé av den egna texten. Ofta önskar man att förf. mer energiskt utnyttjat sitt material, framför allt de skönlitterära texterna, och att hon sprängt ramarna för sitt cirkelresonemang: ämnet i sig inbjuder, tycks det mig, till ett helt annat metodtänkande, och det ligger väl mycket nära till hands att forskaren, om han griper sig an ett ämne av MÖ:s art, orienterar sig mot ett mer ideologiskt förankrat studium, det må sedan göras i Althussers eller någon annan s. k. auktoritets tecken.

MÖ:s sätt att arbeta blir så ett exempel på ett av litteraturhistoriens många dilemman. Grovt kan man bl. a. säga att litteraturvetaren i dag ägnar sig antingen åt idéhistorisk forskning eller åt textanalys. MÖ är idéhistoriker när hon redogör för klassicismens estetik och när hon försöker beskriva det för henne så viktiga regelsystemet. Men när hon undersöker sina romaner, när hon sysslar med vad hon kallar reglernas »application», då lämnar hon idéhistorien för textanalysen. Och eftersom MÖ då blott använder sina idéhistoriska insikter som analysinstrument, blir resultatet på ett märkvärdigt sätt ahistoriskt. Ty om vi analyserar en text i dag, måste vi nog använda åtminstone en del av de instrument modern forskning och aktuell debatt ställt till vårt förfogande – MÖ kunde haft stor

nytta av begrepp som »récit», »discours», »auteur impli-cite», »dominante» –: vi kan inte låta historisk kunskap bli det enda verktyget. Detta sammanhänger med att vi i dag, det är en självklarhet, inte kan läsa en text som *Manon Lescaut* på 1700-talsvis, vi kan inte bortse från Marx, Freud och Saussure; och vi kan därför inte med säkerhet avgöra om det som 1981 tycks oss viktigt var viktigt för 250 år sedan: det 1700-tal historien gett oss i arv är ingalunda 1700-talsmänniskornas. MÖ vet naturligtvis detta. Men hon har i praktiken bortsett från dessa problem; och så har hennes ämne, som egentligen är utomordentligt svårt, blivit ganska enkelt. Till detta kommer att MÖ läser sina romaner som vore de ett slags moraltraktater: hon har valt att inte ta hänsyn till deras estetiska dimensioner. Och den helhetssträvan som karakteriserar de fina delar i avhandlingen där teori och regler presenteras, den har tyvärr inte fått styra också romandiskussionen. Så har t. ex. Robert Challes märkliga *Les illustres françaises* i själva verket blivit ett slags moralpredikan. Och detta är förvisso, det kan man visa, en beklagligt reducerande läsning. MÖ menar inte, det måste tilläggas, att Challes roman är ett exemplum; hon talar om dess och andra texters mångtydighet; men hon *behandlar* dem som vore de icke konstverk.

Från dessa och andra utgångspunkter – man kan t. ex. ifrågasätta periodiseringen – är det inte orimligt att rikta kritik mot MÖ:s grundläggande grepp. Samtidigt måste man självfallet främst ta hänsyn till vad avhandlingsförfattaren verkligen gjort. Och, för att variera en inledningskommentar: om man accepterar MÖ:s val av forskningsfält och metod, kan man inte rikta grava anmärkningar mot hennes studie. Hon genomför väl vad hon i inledningens förutskickar, och man får, tack vare hennes stora kunskaper, en mängd värdefull information om det tidiga 1700-talets stumma informatorer eller uppfostrare. Till redan anförda goda egenskaper kan läggas den omfattande notförteckningen, som dels tillåter läsaren att lätt återfinna nyckelavsnitt i de skönlitterära verken, dels hänvisar till tidigare forskning (dock ej alltid så utförligt som det hade varit önskvärt: det är blott på denna punkt man kan tala om en brist vad rör den elementära vetenskapliga metodiken).

Sammanfattningsvis kan man säga så: MÖ har här lagt en god grund för vidare egen forskning. Förhoppningsvis återkommer hon med nya och mer djuplodande studier i det franska 1700-talets romaneskt motsägelsefulla världar.

Magnus Röhl

Gunnar Hillbom: *C. M. Völschows manuskript. Detaljstudier kring en huvudlänk i Bellmansdiktens traditionskedja*. (Acta Bibliothecae Regiae Stockholmiensis, 36.) Sthlm 1981.

Alla känner Carl Michael Bellman, men ingen vet riktigt vad Bellman egentligen har författat eller hur hans texter skall lyda. Från 1760-talet till våra dagar har tradition och tratering verkat och påverkat på ett sätt som i svensk litteraturhistoria är ovanligt och frapperande. Det är Bellmanforskningens grundproblem.

Forskningen i denna diktningens genealogi och historia har, naturligtvis med viss rätt, koncentrerats på Fredmans

Epistlar (så t. ex. Byströms och Hellquists avhandlingar, 1945 resp. 1978). Det har dock inneburit att perspektivet blivit begränsat. Man har studerat traditionsbärarna blott i tillämpliga delar, ej samlandet och samlarna i helhet. För att Bellmandiktningens besvärliga attributionsproblem och fastställandet av någorlunda pålitliga texter ska kunna föras närmare en vettig lösning – full säkerhet nås aldrig på sådana områden – måste ett samlat grepp tas när det gäller visdiktningens och vissamlandets funktioner och karaktäristika på 1700-talet. Man måste nå längre in i trateringens sociologi, där funktionen styr samlandet och påverkar texten.

En skiss till ett sådant samlat grepp framlägger Gunnar Hillbom i inledningen till denna avhandling, och han söker därefter exemplifiera och demonstrera hur det egentligen gick till när dikttexter spreds och samlades på 1700-talet. Exemplet är C. M. Völschow. Det pregnanta skälet till att just denne avskrivare ställs i centrum lyder: »inte mindre än 663 texter, eller 38 % av Bellmans diktning, sådan vi känner den, kan tillskrivas Bellman i första hand på vittnesmål av en enda samlare: Cornetten Carl Matthias Völschow» (avh. s. 21, där kurs.). Undersökningen gäller, enkelt uttryckt, om man kan lita på Völschow. Svaret på den frågan söker Hillbom genom frågan: hur arbetade Völschow som textsamlare?

Undersökningens uppgift är föredömligt väl avgränsad; den har icke desto mindre central betydelse för Bellmanforskningen. Med strikt koncentration på analysen och slutsatser därav har förf. undvikit de många sidospår materialet kunnat erbjuda (vilket kanske underlättats av att han i andra sammanhang, *Kring källorna till Bellmans ungdomsdiktning* 1980 och senaste volymen i Bellmansällskapets Standardupplaga *Ungdomsdikter 1* s. å., kunnat behandla vissa frågor). Ibland saknar jag dock vidare utblickar. Att Hillbom valt att inte referera till internationell litteratur om metoder och problem i fråga om litterära och andra texters handskriftsgenealogi kan jag kanske förstå: varje undersökning ställer ju sina speciella krav och metoder måste delvis utformas under arbetets gång. Men jag önskar ändå att Hillbom gett sig utrymme att kort profilera sin uppgift i relation till andra svenska arbeten inom visforskningen, främst B. R. Jonssons om balladtraditionen med dess intressanta inledning.

Mot den bild förf. tecknar i sin inledning av Bellmans utveckling kan invändningar göras. Det talas om »det beslut att offentligt framträda som skald som hos Bellman bör ha mognat under senare delen av 1760-talet», vidare att hans texter övergår från fritt traderad status till att vara auktoriserade (avh. s. 13f.). Ser man bara till visor kontra episteldiktning kan det kanske tyckas så. Men låt oss komma ihåg att Bellman redan i slutet på 1750-talet framträtt med av honom själv auktoriserade tryck – översättningar, satirer, tillfällesskrifter (att de ibland utgavs anonymt betyder föga, det var tidens sed) – och att han hela sitt liv varvar småtexter med större projekt. Från debuten till sin död arbetar han med dubbel bokföring: å ena sidan visor och annat lättgods (vartill tillfällestexter inte generellt kan räknas), å andra sidan genremässigt mer betydelsefulla texter. Litteratursociologiskt liknar därigenom Bellmans produktion de flesta samtida större diktares. Här och var i avh. framför Hillbom den rimliga åsikten att Bellman nog hade bättre kontroll över sina manuskript än man brukat tro. Men när han inledningsvis skis-